

KUL TÚRA SLOVA

Vedecko-popularizačný
časopis
pre jazykovú
kultúru
a terminológiu

Orgán
Jazykovedného ústavu
Ludovíta Štúra SAV
a Jazykového odboru
Matice slovenskej

HLAVNÝ REDAKTOR

Matej Považaj

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Sibyla Mislovičová

REDAKČNÁ RADA

Adriana Ferenčíková, Ján Findra,
Juraj Glovňa, Robert Hammel,
Renáta Hlavatá, Ingrid Hrubani-
čová, Nicol Janočková, Ján Ka-
čala, Anna Marićová, Sibyla Mis-
lovičová, Jozef Mlacek, Slavomír
Ondrejovič, Matej Považaj, Mária
Šimková, Iveta Vančová, Pavol
Žigo

REDAKCIA

813 64 Bratislava, Panská 26

- MISLOVIČOVÁ, Sibyla: Moderná ja-
zyková poradňa 129
KUCHAR, Rudolf: *Krivda, krivý – kri-
vé* a iné odvodené a synonymné slo-
vá 132

DISKUSIE

- OLOŠTIAK, Martin: O fungovaní
kvantít v prevzatých slovách (na
príklade vlastného mena *Hollywood*
a jeho adjektívneho derivátu) 139

Z HISTORICKEJ LEXIKY

- KRAJČOVIČ, Rudolf: Z lexiky stre-
dovekej slovenčiny s výkladom ná-
zvu obcí a miest (39) 144

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

- VALENTOVÁ, Iveta: Slovo *agát* a je-
ho adaptácia v slovenčine a v terén-
nych názvoch 153

ROZLIČNOSTI

- Nové prídavné meno *prorodinný*.
M. P o v a ž a j 165
Kde domov můj. K. S e k v e n t 167

SPRÁVY A POSUDKY

- Vzácné životné jubileum prof. PhDr.
Pavla Žiga, CSc. M. P o v a ž a j 171
Nová knižka o slovenskej vete.
M. P i s á r ě i k o v á 174
Dve knihy o pamäti dvoch miest.
J. K r š k o 176

pri štúdiu slovenského jazyka musia zvládnuť aj náročnejšie teoretické otázky sémantiky vety a celý jej pojmový i terminologický aparát. Monografia *Sémantická štruktúra slovenskej vety* im v tom dáva veľa príležitostí a podnetov.

Mária Pisárčiková

Dve knihy o pamäti dvoch miest

[DAVID, Jaroslav: Paměť města – názvy míst. Ostrava. (Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě 2012. 99 s. ISBN 978-80-7464-141-1) – DAVID, Jaroslav: Paměť města – názvy míst. Havířov. (Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě 2012. 93 s. ISBN 978-80-7464-140-4)]

Nebýva zvykom písať recenziu súčasne na dve publikácie, ale v prípade nových onomastických príspevkov ostravského jazykovedca J. Davida tento fakt umožňuje spoločná línia a jednotná myšlienka obidvoch prác. Podľa autora, ale aj podľa hlavného názvu obidvoch kníh ide o zachytenie (onymickej) pamäti dvoch sliezskych priemyselných miest – Ostravy a Havířova.

Obidve publikácie vznikli ako súčasť grantového projektu *Místní a pomístní názvy jako kulturní dědictví a zdroj regionální a národní identity Příprava metodiky ochrany místních a pomístních jmen podporovaného Programem aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity* (NAKI) Ministerstva kultúry Českej republiky a sú akýmsi bedekrom k výstavám, ktoré sa konajú v priebehu rokov 2012 a 2013 v Ostrave a Havířove.

Cieľom tohto projektu a týchto publikácií je priblížiť čitateľom (návštevníkom výstav) vývoj, formovanie a funkčné uplatnenie miestnej toponymie a urbanoným. J. David zvýrazňuje základné črty toponým, ktoré (aj podľa neho) sú pamäťou miest, pretože toponymá (bez ohľadu na to, či ide o ojkonymá alebo anojkonymá) „žijú“ v spoločnosti, ktorá sa pomocou nich orientuje v priestore, mení ich podobu podľa toho, ako im rozumie, ako ich vníma. Obidve knižky spája cieľ projektu, ale spojivkom je napokon aj

výsledok hľadania odpovedí na fungovanie toponým v ľudskej spoločnosti – spoluriešiteľom projektu je totiž Přemysl Mácha z Katedry sociálnej geografie Prírodovedeckej fakulty Ostravskej univerzity. Spolupráca onomastiky a sociálnej geografie vyústila do vyslovenia myšlienky, ktorou sa zaoberám už viac ako 15 rokov – society žijúce v určitom prostredí si pomenúvajú a označujú daný priestor názvami, ktoré sú známe im. Nečlenom týchto spoločenstiev tieto názvy nemusia byť známe, resp. nemusia vedieť, aký objekt je pomenovaný daným názvom. V toponomastike sa takéto názvy označujú termínom sociálne toponymá a o nich píše aj Jaroslav David, ktorý v úvode knižky venovanej ostravskej toponymii na s. 7 píše: „V prostoru mesta vedľa standardizovaného uličného názvosloví existuje mnoho nestandardizovaných „živých“ miestnych názvov, ktoré slouží jeho obyvateľom ke každodenní orientaci... Kromě těchto celoměstsky známých názvů existují také pojmenování lokální, užívaná např. studenty jedné školy, obyvateli jednoho domu nebo ulice.“

Obidve knihy majú veľmi podobnú štruktúru kapitol – v úvode autor predstavuje čitateľom, čo sú toponymá a akú majú funkciu, vysvetľuje starobylosť niektorých názvov z danej toponymickej oblasti, poukazuje na ich postupné transformovanie v jazyku, s čím často súvisí aj tzv. ľudová etymológia toponým. V knihe venovanej ostravskej toponymii uvádza príklad na premenovanie pôvodného ojkonyma *Čertova Lhotka* na *Mariánské Hory*. Podľa autorovho výkladu názvy tohto typu vznikli „buď z osobného jména zakladatele či majitele, anebo, což se jeví jako pravděpodobnější, podle nějaké místní pověsti spojující lokalitu s čertem. Přívlastek *Čertův/Čertova* se často používal pro místa v odlehlých a zalesněných oblastech...“ (s. 20). Druhá časť ojkonyma *Čertova Lhotka* vznikla z apelatíva *lhota* – išlo o osadu, ktorá bola určitý čas oslobodená od platenia poplatkov, aby ľudia boli motivovaní prisťahovať sa tam. Osada evidentne vznikla v pôvodne zalesnených miestach a plocha na postavenie osady vznikla tzv. čertením (klčovaním) lesa (pozri napr. Doruľa, J.: Tri kapitoly zo života slov, Bratislava 1993, s. 86). Takto získané plochy sa označovali aj ako *čertaž*, *čertáže* i *čertovica*. Z toho vznikli na Slovensku napríklad toponymá *Čertovica*, vrch *Čertov* a pod. Autor má pravdu v tom, že názov *Čertova Lhotka* bol pre baničku osadu nevhodný z ideologických (či skôr psychologických) dôvodov a cez názov *Ostravská Lhotka* (1900) sa v roku 1901 zmenil až na podobu

Mariánské Hory – motiváciou názvu bolo vyjadrenie úcty k Panne Márii, apelatívna časť hory mala vyjadrovať miestne baníctvo. Premenovanie Čertovej Lhotky na Mariánsku Horu je dobrým príkladom tzv. reklamnej funkcie toponým, ktorej J. David v obidvoch knižkách venuje náležitú pozornosť.

Autorovi publikácie sa vo viacerých kapitolách podarilo zachytiť plastický obraz dynamických premien priemyselnej časti Sliezska poznačenej nielen ideologickými vplyvmi komunistického režimu, ale aj pestrým etnickým zložením. Spoločenskú angažovanosť obyvateľov Československa päťdesiatych rokov minulého storočia J. David dokumentuje verejnou súťažou o názov dnešného mesta Havířov – obyvatelia navrhovali názvy *Bezručov* (podľa básnika P. Bezruča), *Cingrov* (podľa sociálnodemokratického politika a novinára P. Cingra), *Šachtín*, *Fučíkov*, *Horníkov*, *Baníkov*, *Uhlíkov...* (viac o tom autor píše v monografii *Smrdov, Brežněves, Rychlonožkova ulice*, Praha, 2011). Navrhované názvy po mnohých desaťročiach vyvolávajú úsmev, ale zároveň verne dokumentujú spontánne onomaziologické pomenúvacie procesy vtedajšej doby (a navyše ideologicky motivované). V prílohe nájde čitateľ vzácne dokumenty – fotokópie listov s návrhmi názvov, ktoré občania posielali vtedajšiemu Krajskému národnému výboru v Ostrave.

J. David približuje čitateľom dynamiku premien viacerých názvov – predovšetkým urbanoným, ktoré najčastejšie podliehali ideologickým vplyvom. Obdobie najväčšieho premenúvania ulíc po roku 1989 J. David hodnotí ako nevyhnutný krok skončenia ideologických vplyvov komunistickej moci. Časový odstup (a vyprchanie revolučnej eufórie deväťdesiatych rokov) mu však umožnil vysloviť kritický názor, že niektoré premenovania neboli vhodné a len zapadali do celkového kontextu. Ulice typu *Jaroslava Seiferta*, *Jana Wericha* nie sú v určitých mestách najvhodnejšie, pretože tieto osobnosti nemajú žiadnu spojitosť s daným regiónom. Určitú „uniformovanosť“ súčasných urbanoným J. David nazýva onymickou sterilitou a používa ju nielen v súvislosti s tým, že takmer v každom meste sa nachádzajú ulice a námestia pomenované po T. G. Masarykovi, E. Benešovi atď. Onymická sterilita vzniká aj pri názvoch ulíc pomenovaných po historických medzníkoch, prípadne po osobnostiach, ktoré však nemajú k danej lokalite žiadny vzťah. Spojením takýchto názvov vznikajú paradoxné a často i humorné komunikačné situácie typu (ako o nich píše aj J. David) – *Nastoupíte (na)*

29. dubna a vystoupíte až (na) 17. listopadu. S takýmito urbanonymami sa obyvatelia nestotožnia, preto si volia iné orientačné body, ktoré preberajú funkciu neoficiálnych miestnych toponým. Vznikajú (už spomínané) sociálne toponymá známe domácim obyvateľom. V oboch knihách J. David venuje pozornosť týmto sociálnym toponymám v kapitolách *Od Hodin až po Alšák aneb Jak se neztratit v Ostravě* a *Od Trojky až po Bludovičák aneb Jak se neztratit v Havířově*. Čitateľ si môže prečítať zaujímavú stať o názvoch typu *Bohemka, Bzenda, Fifejdy, Husák, Komeňák, Labužník, Leninka, Stalingrad, Tuzex, U Letadla* známych obyvateľom Ostravy a o názvoch *Azet, Byľák, Dialýza, Hokejka, Kafec, Kravín, Trojka, U Lenina* používaných obyvateľmi Havířova. J. Davidovi sa týmito knižkami podarilo vzbudiť (nie len) u obyvateľov Ostravy a Havířova záujem o vlastnú históriu, o fungovanie miestnych názvov v bežnej komunikácii a potvrdiť vznik a fungovanie sociálnych toponým. Tieto myšlienky J. David potvrdzuje v závere knižky venovanej ostravskej toponymii: „Možná si díky nim uvědomíte to, co jste o svém bydlišti nevěděli, nebo čeho jste si neměli čas všimnout. A zjistíte, jak důležitá je znalost zeměpisných jmen pro identitu jeho obyvatel, pro jejich vztah k místu a pocit sounáležitosti. Prostřednictvím porozumění jménům míst si uvědomujeme, že tady jsme doma. Právě znalost a používání názvů jako *U Helbicha, Na Frýdlantských mostech* nebo *U Rondlu* obyvatelé Ostravy odlišuje od těch, kteří do města „pouze“ dojíždějí.“

Objavovanie a poznávanie priestoru, v ktorom žijeme, poznanie jeho histórie je zároveň aj poznávaním histórie vlastnej osobnosti. V tejto súvislosti až nadčasovo vyznievajú slová Archívu ministerstva vnútra z roku 1945 k zmenám zemepisných názvov: „Místní názvy třeba chrániti stejně, jako každou historickou památku rázu věčného.“

Jaromír Krško

KS